

HÁDANKA SFINGY ETAPY LIDSKÉHO ŽIVOTA V ANTICE

„Co má hlas a chodí z rána po čtyřech, v poledne po dvou a večer po třech?“

Hádanka, kterou thébská Sfinga klade kolemjdoucím a nemilosrdně roztrhá každého, kdo nedokáže najít řešení. Teprve Oidipús odpoví správně a zbaví tak rodné město této strašlivé obludy. Slavný příběh a jeho méně slavné pokračování se dočkaly mnoha různých zpracování a interpretací v antice i v moderní době. Jejich klíčovým poselstvím je však právě Oidipova odpověď: člověk. Člověk v jednotlivých obdobích svého života od dětství, kdy leze po čtyřech, přes dospělý věk, kdy stojí a kráčí po vlastních nohou, až po stáří, kdy se musí opírat o hůl.

Hádanka Sfingy tak představuje obdobu výzvy Apollónovy věštírny v Delfách „Poznej sebe sama“. Pouze ten, kdo ji vztáhne na sebe a v sobě hledá odpověď, kdo dokáže (a odváží se) pohlédnout na život v celé jeho celistvosti, nalezne řešení a vyvázne – životem.

Expozice se věnuje nejen důležitým mezníkům v životě antického člověka, ale i běhu života mezi nimi. Nejdůkladněji známe díky bohatému archeologickému materiálu a literárním památkám život v klasických Athénách, odkud také pochází většina exponátů. Obraz, který nám tyto památky poskytují, představuje poměrně úzkou výseč ze života tak pestré společnosti. Ve své podstatě jsou však reflexí téhož: narození dítěte, dosažení dospělosti, založení rodiny až po věci poslední, byly pro každého antického člověka okamžiky důležitými stejně jako pro člověka dnešního, protože odpověď na hádanku Sfingy zůstává stále stejná a také člověk sám se změnil jen málo.

Pokusíme-li se na okamžik proniknout do způsobu, jímž na běh i smysl svého života nahlíželi sami Řekové, a porovnat ho s dnešní dobou a vlastní zkušeností, můžeme se dozvědět mnohé nejen o nich, ale i o sobě samých.

NAROZENÍ A DĚTSTVÍ

*Themis, ta povila Hóry,
Zákonitost a Spravedlnost a Mír v plném květu,
božstva, jež smrtelným lidem se starají o jejich práce,
ale i Moiry, jimž největší čest dal rozvážný Zeus,
jménem Klóthó, Lachesis, Atropos – trojici přadlen,
kteřá nadílí smrtelným lidem jak zlé, tak i dobré.*

*Hésiodos, Zrození bohů, v. 901-906, 7. stol. př. n. l.
přel. J. Nováková*

Osud člověka od počátku určovaly tři sudičky soukající nit života, z nichž Klóthó ji zapřádala, Lachesis odvíjela a Atropos (Neodvratná) ji přestřihovala. Jejich označení Moiry je zároveň synonymem předem daného a nezměnitelného Osudu, jemuž podléhají nejen smrtelní lidé, ale i sami bohové.

Při porodu asistovaly rodiče starší a zkušenější příbuzné a sousedky, božskou pomocnicí byla panenská bohyně Eileithya, dcera Dia a Héry. V domě bylo nutné rozvázat všechny uzly, přítomné si musely rozpustit vlasy, používaly se i další magické prostředky k zajištění hladkého průběhu porodu.

Vzhledem k hygienickým podmínkám a porodním komplikacím se mohlo stát, že se Lachesis ke slovu nedostala a Atropos zmařila nový život hned v zárodku, často i s životem rodičky, jak se dočítáme na řadě tklivých náhrobních epigramů. Život novorozence však mohly ohrozit i další faktory.

Pověstné shazování neduživých novorozenat ze skály bylo sice omezeno pouze na Spartu, kde o životě či smrti dítěte rozhodoval sněm, v ostatních řeckých obcích, kde ležela budoucnost dítěte výhradně v rukou otce, však hlava rodiny mohla dítě odmítnout a nechat pohodit. Dělo se tak většinou z důvodů ekonomických – zejména děvčata představovala pro chudou rodinu nadměrnou zátěž a nevratnou investici, zatímco u chlapce se očekávalo, že převezme živnost a o své rodiče se ve stáří postará.

Nalezence čekal většinou neradostný úděl otroka nebo hetéry, přestože nejedna Menandrova komedie postavená na takovéto zápletce má šťastnější konec a dítě je v dospělosti identifikováno podle poznávacích znamení, která byla odložena spolu s ním.

Radostnou událost narození chlapce oznamovala na veřejích domu připevněná olivová ratolest, méně radostné narození děvčete chomáč vlny, výmluvně naznačující příští úlohu dítěte v tradiční řecké společnosti.

Přijetí do rodiny se dostávalo dítěti až pátého dne po narození, kdy bylo rituálně očištěno (spolu s celým domem i ženami, které se účastnily porodu) a za přítomnosti příbuzných se s ním symbolicky obcházel kolem domácího krbu (*amfidromia*), který byl středobodem života rodiny. Desátého dne získalo dítě jméno (prvorozený chlapec po otci nebo dědečkovi, prvorozená dívka po babičce). Slavnostní zápis do seznamů otcovské frátrie probíhal v Attice o podzimních svátcích Apatrúrií.

Všechny tyto obřady byly spojeny s obětí bohům a tedy i s příležitostmi ke slavnostní hostině a přinášení dárků rodičce i dítěti. Většinou se jednalo o *fylaktéria*, ochranné amulety navlečené na šňůrce a zavěšené na hrudi i zádičkách, jejichž úkolem bylo udržovat zlé duchy v uctivé vzdálenosti od dítěte, které se ještě nedokázalo proti jejich působení samo bránit. Ochrannou funkci plnily do jisté míry i hračky (chřestítka, zvonky, rolničky), jejichž zvuk měl nejen rozptýlit novorozence, ale také zaplašit neblahé síly.

Amulety proti uhranutí můžeme dobře rozeznat na postavičkách chlapců vyobrazených na konvičkách (č. 7. a 8.), které se rozdávaly tříletým dětem o únorových *Anthestériích*, „svátcích květů“. Vzdor poetickému názvu byly tyto svátky původně zasvěceny mrtvým (obdoba našich Dušiček), ale díky nastávajícímu jaru se jejich první dva dny staly zároveň oslavou radostného příchodu boha vína Dionýsa. První den se narážely sudy s novým vínem a konaly úlitby bohům, druhého dne probíhaly soutěže v jeho konzumaci, veselý průvod a závody v tom, kdo vydrží déle balancovat na nafouknutém a naolejovaném vinném měchu. Tříleté děti dostávaly věnce z jarních květů a poprvé ochutnávaly víno, jinak byly ovšem v prvních letech života odkázány na mléko matky nebo kojné, případně přikrmování z lahviček s násoskou (č. 1. a 2.), které jsou obdobou našich kojeneckých lahví.

Výzdoba anthestériových konviček (vedle reliéfů, většinou náhrobních) nás rovněž informuje o dětských hračkách i hrách: na konvičce č. 8. je vyobrazen chlapec s kohoutem, na konvičce č. 7. si hoch hraje s dřevěným vozíkem a ve druhé ruce drží ořech nebo míček, kterým se chystá trefit do anthestériové konvičky. Z vyobrazení na dalších podobných vázách víme, že vděčnou zábavou bylo házení kamínků či ořechů na cíl, hra s obručí, na honěnou, na slepou bábu, kostky, drápky apod.

Další hračky se od těch dnešních lišily především materiálem - vedle živých zvířat byly vždy oblíbené jejich pestře malované hliněné či dřevěné figurky (koníčky, kozy, ptáčci), nejlépe na kolečkách. Nejoblíbenější dívčí zábavou byly panenky, ty dokonalejší s pohyblivými končetinami, které se k tělíčku přivazovaly nebo připevňovaly s pomocí kolíčků.

1. Miska s tubulární výlevkou

UKA 22.112

v. 5,9 cm (bez ucha)

Miska na prstenčité nožce s uchem a výlevkou, pokrytá černým listrem. Plnicí otvor lemován rytými palmetami.
450–425 př. Kr., Attika

2. Džbánek s výlevkou a sítkem

UKA 20.48

v. 5,9 cm (bez uch)

Džbánek s vertikálně kanelovaným tělem a trubicovitou výlevkou, uzavřený v horní části sítkem.

450–425 př. Kr., Kampánie

3. Holubice

terakotový model hračky, NM 3466

v. 11 cm, d. 17,8, z dvojdílné formy

Holubice se složenými křídly, opřena o ocásek.

pol. 5. stol. př. Kr., Boiótie

4. Fragment panenky

terakotová loutka, NM 3468

v. 8,2 cm, z formy

Panenko v krátkém chitónu s vysokým kalathem na hlavě. V horní i dolní části těla výběžky pro připevnění pohyblivých rukou a nožiček (nedochováno).

2. čtvrtina 5. stol. př. Kr., Korint

5. Děvčátko hrající kostky

terakotová soška, UJEP Brno

v. 15,6 cm, z více forem

konec 3. stol. př. Kr., Boiótie, Tanagra

6. Sedící chlapec

terakotová soška, NM 1396

v. 11,6 cm, z formy

Sedící chlapec v chitónu a s kloboučkem na hlavě drží v pravé ruce váček s kuličkami nebo míč.

2. pol. 4. stol. př. Kr., Boiótie

7. Chlapec s vozíkem

červenofigurový chús, UKA 60.36

v. 9 cm

Nahý chlapec drží jednou rukou rukojeť vozíku, ve druhé má míček nebo kámen

konec 5. stol. př. Kr., Athény, malíř Polion

8. Chlapec honící kohouta

červenofigurový chús, UKA 80.2

v. 9,7 cm

Nahý chlapec s amulety na krku a náramkem na ruce se snaží chytit kohouta.

konec 5. stol. př. Kr., Athény

VÝCHOVA, VZDĚLÁNÍ A SPORT

S výchovou dětí pomáhala matce chůva (otrokyně), v méně majetných rodinách starší sourozenci. Vyrůstaly v ženské části domu, kam otec často nevcházel, a ani se jejich výchovou v této době příliš nezabýval. O chlapce přebíral v jeho sedmi letech péči *paidagógos*, vzdělaný otrok, který dohlížel zejména na jeho docházku do školy, zatímco děvčata zůstávala s matkou a jejich vzdělání se omezovalo na základy počtů, čtení a psaní (potřebné pro vedení domácnosti), tanec a zpěv

(které nacházely uplatnění při slavnostech a náboženských svátcích) a především domácí práce.

Dívky z urozených rodin mohly být poctěny službou ve svatyni některé z bohů, kde se jim dostávalo vyššího vzdělání. K těmto „klášterním“ komplexům patřila například svatyně Artemidy Braurónské. Existovaly i školy pro hetéry, jejichž osnovy byly ovšem značně specifické, ke získaným dovednostem však patřilo umění tance a hry na hudební nástroje a společenské konverzace.

Školní výuka chlapců spočívala vedle základních dovedností číst, psát a počítat především v ústním předávání a memorování. Součástí základního vzdělání byla zejména důkladná znalost Homérových eposů *Iliady* a *Odyseie*, jejichž dlouhé pasáže se chlapci učili zpaměti. Hlavní pozornost však byla věnována fyzickému vývoji. Od dvanácti let se cvičili chlapci v *palaistře* (pískem pokryté cvičišťe obklopené krytými sloupořadími) za zvuků flétny a pod dozorem trenéra (*paidotribés*). Výcvik spočíval v základních pěti disciplínách (*pentathlon*): skok, běh, hod diskem, hod oštěpem a prostý zápas (*palé*, odtud *palaistra*).

Na rozdíl od Sparty a některých dalších dórských měst na Krétě, kde byla výchova chlapců i dívek jednoznačně zaměřena na tělesnou zdatnost a vojenskou službu vlasti, byl athénský ideál člověk dokonalý jak po stránce fyzické, tak duchovní (známý ideál *kalokagathie*: občan má být „krásný a dobrý“, má se v něm snoubit tělesná zdatnost s vysokými duchovními zásadami a skvělými charakterovými vlastnostmi). I tělesná výchova měla probíhat vyváženě, zušlechtovat tělo jako celek a neupřednostňovat ani nezanedbávat žádnou jeho část.

Ve fyzickém i duchovním směru se mladíci z lépe situovaných rodin po dosažení 16 let dále zdokonalovali v *gymnasiu*. Přinejmenším od roku 720 př. n. l. (kdy, jak zaznamenává Thúkýdídés, jeden z olympijských běžců ztratil bederní roušku a zvítězil obnažený) cvičili mladíci nazí (*gymnoi*, odtud *gymnasion*) a jejich těla kryla pouze vrstva oleje a písku, která se po cvičení odstraňovala bronzovou stěrkou (*strigilis*, viz č. 14.).

Po hodinách náročného sportovního tréninku docházelo v *gymnasiu* i na múzické vzdělání (*scholé*) - výuku hře na lyru, kitharis nebo diaulos (dvojitou flétnu) či tanec. Portiky gymnasií sloužily zároveň jako přednáškové síně filozofů, kteří měli chlapcům vštěpovat ušlechtilé zásady a učit je řečnit a správně argumentovat. Z nich se ve 4. století vyvinula sídla známých athénských filozofických škol (Akadémia, Lykeion a Kynosarges).

Součástí *gymnasia* byla rovněž *palaistra*, stadion (běžecká dráha) a knihovna. Vedle pěti základních sportovních disciplín se trénoval i pěstní zápas (namísto boxerských rukavic si zápasníci ovíjeli pěsti řemeny, později okovanými), *pankration* (v němž byly povoleny všechny chvaty a nevybíravé prostředky), jízda na koni nebo na voze, oblíbené byly i kolektivní míčové hry.

Od nejtělejšího mládí byla v chlapcích podněcována soutěživost (*agónistiké*): touha být nejlepším, zvítězit a překonat protivníka silou těla či ducha a dobýt si tak před zraky celé obce slávu a uznání. Tato typicky řecká vlastnost nacházela uplatnění nejen ve sportovních kláních. Projevovala se ve všech sférách veřejného života (řečnictví ve sněmu či na soudech, ale i „pouhé“ řemeslo) včetně kultu (lyrické taneční a pěvecké závody mužských sborů, dramatické soutěže divadelních autorů, producentů a herců) a stala se tak základem celé řecké kultury, i kultury moderní evropské či „západní“ civilizace. *Agonistika* přispívala k všestrannému rozvoji a zdokonalování duševních i fyzických schopností jedince a nutila ho vydat ze sebe to nejlepší.

Ve své podstatě však nebyla tělesná výchova, na niž se v antickém Řecku kladl takový důraz, ničím jiným, než přípravou na válku.

*Nikoho za hodna cti ni zmínky bych neuznal nikdy
pro zdatný nohou běh, pro skvělý zápas a boj,
nikoho, byť se on síle a velikosti Kyklópů těšil,
thrácký byť severák zlý překonat v běhu byl s to,*

*nikoho byt' byl sličnější ještě než Tithónos krásný,
nad Mida, Kinyra též větší byt' bohatství měl,...
neboť zdatným se stát nemůže ve válce muž,
jestliže odvahy nemá se na krev a vraždění dívat,
poblíže nepřátel stát se zbraní vztaženou vpřed.
To je ta nejvyšší zdatnost, ta nejlepší pro lidi cena:
toho když dosáhne hoch, nejvyšší ozdobu má.
Vejde vespolek sláva jak obci tak národu všemu,
jestliže do prvních řad stoupne a vytrvá muž
pevně a nepomyslí ni na chvíli na mrzký útěk,
v obět' je ochoten dát duši svou smělou i krev,
plní-li odvahou druhá, jenž stojí po jeho boku:
věru je takový muž pro válku zdatný i boj.*

*Tyrtaios ze Sparty, ca 650 př. n.l.
(přel. F. Stiebitz, in: Nejstarší řecká lyrika)*

9. Tři atleti a pištec

černofigurový lékythos, UKA 20.2

v. 20,5 cm

Zleva: atlet vrhající oštěp, za ním pištec v dlouhém chitónu, diskobolos a mladík nesoucí skokanská závaží.

490 př. Kr., Athény, Diosfův malíř

10. Dva atleti s oštěpy

červenofigurový aryballovitý lékythos, MZM 79/S

v. 17,2 cm

Sedící nahý mladík se stužkou ve vlasech opřený o oštěp, před ním nahý mladík s himatiem a stužkou ve vlasech, s oštěpem v levé ruce a vztaženou pravicí. Na zadní straně palmeta.

3. čtvrtina 4. stol. př. Kr., Kampánie, Malíř z Würzburgu

11. Kvadriga

černofigurový lékythos, UKA 22.80

v. 13,1 cm

Vozataj s dlouhým šatu stojící na voze, vedle koní krácející hoplita (těžkoodětec).

ca 470 př. Kr., Athény, Malíř skupiny Haimónských lékythů

12. Zápasníci

černofigurový lékythos, NM 1903

v. 17 cm

Dva muži v bojovém postoji s jednou nohou nakročenou vpřed, přes paže přehozeny pláště, na hlavách prilby. Mezi nimi stojí vousatý muž (rozhodčí) s rozpřaženými pažemi.

490 př. Kr., Třída Athény 581 ii

13. Aryballos

UKA 80.2

v. 7,4 cm

Lahvička na olej, kterým se atleti před zápasem potírali. Vrstva oleje chránila tělo před sluncem i protivníkem.

2. čtvrtina. 6. stol. př. Kr., pozdně korintský styl I.

14. Strigilis

UKA 281

bronz, d. 19,4 cm,

Stěrka používaná atlety k odstranění nečistoty, oleje a potu.
1. pol. 5. stol př. Kr.

VÁLKA

Pověstná řecká soutěživost a řevnivost totiž často nacházela pohříchu i jiný, méně sympatický výraz než sportovní nebo múzická klání. S výjimkou řecko–perských válek (490–480 př. n. l.), vpádu Keltů (279 př. n. l.) a římské okupace (provincie Acháia od r. 146 př. n. l.) byly všechny válečné konflikty probíhající v evropské části pevninského Řecka – a nebylo jich málo – bratrovražednými spory mezi jednotlivými řeckými obcemi nebo koalicemi. V archaické době bývala jejich příčinou většinou úrodná půda, která je dodnes v hornatém a suchém Řecku vzácností. Válka peloponnéská (431–404 př. n. l.), která v konečném důsledku vyčerpala oba hlavní rivaly Athény i Spartu, však už byla stěžejí něčím víc než mocenským bojem o vůdčí postavení zúčastněných obcí i jednotlivých politiků.

Bez ozbrojených střetů s místním obyvatelstvem a častých konfliktů zájmů (Foiničané, Etruskové, později Římané) se samozřejmě neobešla ani řecká expanze a kolonizace (zejména Jižní Itálie, severního Řecka a Černomoří) ani hojně obchodní aktivity řeckých obcí na moři. Řečtí žoldnéři sloužili také v cizích službách (Egypt, Peršané).

Boj a válka proto byly běžnou součástí života antického člověka a obrana zájmů vlasti vlastním tělem patřila k základním povinnostem a cti každého občana. Důvody k uzavření příměří byly pouze dva: vyhlášení svatého míru (*ekecheiria*) po dobu konání celořeckých svátků (Olympijské a další hry) a vyčerpání obou válčících stran – v takovém případě se uzavíral mír na 30 let, během nichž měla dorůst nová generace bojovníků.

Povinnou vojenskou službu (*efébeia*) nastupovali athénští mladíci ve věku osmnácti let. Tato událost byla zároveň oficiálním vstupem mladého muže do dospělosti: před shromážděným démem musel doložit svůj občanský původ z řádného manželství, věk a dobrý zdravotní stav (*dokimasia*) a po té byl slavnostně zapsán do seznamu občanů.

Základní služba sestávala jednoho roku výcviku (nejen fyzického, ale opět i hudební a literární výchovy) a roční vojenské služby, obvykle v pohraničí. Po prvním roce skládal mladík během slavnostní přehlídky přísahu a získal od státu štít, oštěp, vojenský plášť (*chlamys*) a klobouk (*petasos*). Branná povinnost většinou platila pro muže do 60 let věku.

Hlavní údernou jednotkou každé řecké armády byl již od konce 8. století př. n. l. bojový šik (*falanx*) těžkooděnců (*hoplítů*). Byli vybaveni kovovým pancířem, chrániči holení, případně též stehem a paží, přilbou, kulatým štítem, kopím a mečem. Běh a jízda na voze v plné zbroji patřily nejen k základnímu vojenskému výcviku, ale i k jednomu z nejnáročnějších sportovních disciplin – se zásobami jídla na tři dny vážila hoplítova výzbroj kolem 30 kg.

Teprve začátkem 4. století př. n. l. se objevuje v řeckém vojsku vedle hoplítů podstatně pohyblivější a operativnější lehká pěchota *peltastů*, vybavených kůží potaženými dřevěnými štíty (*pelté*) a dlouhými kopím. Jízda v hornatém Řecku příliš efektivní uplatnění většinou nenacházela, loďstvo bylo naopak nutností.

Před bojem bylo zvykem obětovat bohům a modlit se za vítězství, obvykle k Diovi a bohu války Áreovi, kterého celé vojsko vzývalo sborovým pokřikem. Pokud bohové dopřáli vítězství, dočkali se svého podílu na kořisti (většinou desetiny), děkovných obětí a votivních darů. Pohřeb padlých se konal na náklady státu, který se obvykle zavazoval postarat také o válečné sirotky a vdovy.

Jak bylo zmíněno výše, vojenská služba zahrnovala nejen obranu rodné obce, ale i rozšiřování jejích hranic. Méně vznešenými slovy se jednalo (jako u všech konfliktů tohoto typu) o loupežné výpravy a pirátské nájezdy spojené se získáním dobytka, zajatců a další kořisti a s rozšiřováním území, případně ovládnutím či preventivním ochromením a zastrašením potenciálního nepřítele. Takovýmto

udatným kouskům se věnovala už většina legendárních řeckých hrdinů včetně Hérakla, Argonautů, Dioskúrů, protagonistů Trójské války či athénskému národnímu hrdinovi Théseovi. Nebyly proto považovány za nic hanebného ani nedůstojného, nýbrž za zcela přirozený a počestný způsob (na rozdíl od fyzické práce, která se těšila podstatně menší úctě i oblibě než služba ve zbrani) získávání majetku, a především nehynoucí slávy.

Obdiv a věčná paměť současníků i příštích generací byla pro Řeky jedinou odměnou za celoživotní úsilí a námahu, podsvětní Hádés jim žádný systém odměn za řádně prožitý život nenabízel. Slova jednoho z největších řeckých reků Achillea, který by byl raději oráčem, tím posledním ve světě živých, nežli v Hádově sídle vládcem všech zesnulých, jsou příznačná nejen z obecné perspektivy konečnosti lidské existence. Bezútěšná koncepce posmrtného živení byla mimo jiné důvodem, proč se v Řecku i Římě těšila takové oblibě mystéria, která zasvěcencům slibovala lepší budoucnost, a v jejím temném světle je dobře pochopitelné i pozdější rozšíření křesťanství, které nabízelo podstatně lákavější záhrobní alternativu.

*Nemejský všeboj jsem vyhrál a třikráte hry Dia krále
v dorostu i mezi muži. Potřetí věnčil mě box.
V přední řadě jsem padl, když Areův oštěp jsem třímal,
já, slavný Athánichos. Divoký Arés mě sklál.*

*náhrobní epigram z Théb
(přel. R. Hošek, in: Obrázky z řeckého života, č. 72)*

15. Bojovník odcházející z domova

černofigurový lékythos, [NM 2173](#)

v. 15,6 cm

Starý muž v plášti sedící na stoličce a opřený o hůl, před ním bojovník se štítem obrácený k odchodu. Po obou stranách výjevu dvě stojící postavy v himatiích. Na plecích kohout mezi dvěma břechťanovými listy.

Po roce 490 př. Kr., Skupina kohouta

16. Jezdec a dva hoplité

černofigurový lékythos s bílým pozadím, [NM 780](#)

v. 15,1 cm

Jezdec na koni se stužkou na hlavě, z každé strany hoplita (těžkoodětec).

ca 490 př. Kr., Athény, třída Athény 581 ii

17. Souboj dvou mužů

fragment černofigurového lékythu, [UKA 22.75](#)

v. 16,8 cm

Dva muži ve zbroji s přilbami, štíty, meči a napřaženými kopími, stojící proti sobě, mezi nimi muž v chitónu, chlamydě a chráničích holení, se jim snaží zabránit v boji.

ca 480 př. Kr., Athény

18. „Napínač luku“

[UKA 55.402](#)

Bronz

SVATBA

Protipólem boha války Área je bohyně lásky Afrodité. Protivy se ovšem přitahují a tak spolu tito bohové tvoří dokonalý pár a zplodí dceru Harmonii. Také Afrodítin syn Erós bývá na vázových malbách častým průvodcem nevěst. Samotný sňatek však byl v antice zřídka srdeční záležitostí. O výběr partnera se dívky většinou

starali rodiče a byl ovlivněn více společenskoekonomickými faktory než osobními sympatiemi. K porozumění mezi partnery jistě nepřispíval ani značný věkový rozdíl: dívky vstupovaly do manželství kolem patnáctého roku, zatímco u muže se za ideální věk pro založení rodiny považovala třicítka.

Přesto byla svatba nad jiné významnou událostí a slavnostní příležitostí, spojenou s přerodem dívky v ženu a jejím vstupem do dospělosti.

Nejvhodnějším měsícem pro takovou příležitost byl zimní měsíc *gamélión*, kdy účastníky nerozptylovaly sezónní zemědělské práce ani válka.

Svatbě předcházela jednání mezi otcem nevěsty a ženichem o věnu, které otec dával dceři a které se v případě rozvodu vracelo zpět do rodiny nevěsty.

Den před svatbou účastníci obětovali božským ochráncům manželství Diovi, Héře Artemidě a Afrodítě a podstupovali očistnou lázeň, pro kterou se voda čerpala do *lútroforů*, bohatě zdobených nádob určených speciálně pro tuto příležitost, nevěsta spálila na oltáři košík s dětskými hračkami, kadeř vlasů a svůj pás.

V den sňatku se konala slavnostní hostina v domě nevěsty, kterou si ženich večer s průvodem za svitu pochodní a zpěvu svatebních písní (*hyménaia*) odvázel na ověčeném voze do otcovského domu. Tam se odehrál symbolický obřad obcházení kolem planoucího rodinného krbu (podobně jako při přijímání novorozence do lůna rodiny), nevěsta pojedla kdoulové jablko, které bylo symbolem plodnosti, a nakonec za zpěvu „písní u svatební ložnice“ (*epithalamia*) vstoupila s mužem do novomanželské komnaty. Dalšího dne oba společně obětovali bohům a svatební dary i věno byly slavnostně přeneseny z domácnosti nevěsty do ženichova domu.

19. Dvě ženy

fragment *lútroforu*, [UKA 22.45](#)

v. 14,1 cm

Dvě stojící ženy v chitónu a himatiu, jedna podává druhé alabastron.

ca 440 př. Kr., Athény, Malíř Sabouroff

Lútroforos sloužil k nošení vody z posvátného pramene k rituální lázni, v níž se nevěsta očišťovala v předvečer svatby. Výzdoba těchto nádob proto většinou souvisí se svatebními přípravami a milostnými tématy.

20. *Lebés gamikos*

[UKA 20.52](#)

v. 11,1, prům. 11 cm

Nádoba určená ke svatební očistné lázni.

konec 5./zač. 4. stol. př. Kr.

Miniatury *lebétů* se podobně jako zmenšeniny svatebních *lútroforů* (viz č. 20) umisťovaly na hroby neprovdaných dívek.

21. Nevěsta a Erós

červenofigurová peliké, [UKA 27.3](#)

v. 31,5 cm

Stojící nevěsta v dlouhém chitónu a himatiu s vějířem v ruce obrácená k Erótovi usazenému na skalisku s otevřenou šperkovicí. Na zadní straně dva mladíci se stužkami ve vlasech a v pláštích.

ca 360-340 př. Kr., Apulie, Prestonův? malíř

22. Alabastron

v. 10,3 cm, [UKA 80.28](#)

Na těle florální ornament a síťka malovaná černým listrem a bílou barvou.

ca 400 př. Kr., Attika

Alabastra se podobně jako arybally používala jako půvabné a elegantní schránky na vonné oleje a masti. Díky ochranným a konzervačním vlastnostem těchto látek však nebylo jejich používání omezené zdaleka jen na dámskou kosmetiku (viz č. 19. a 23.), ale na hygienu všeobecně, nacházely také široké uplatnění ve sportu nebo při „posledním pomazání“ nebožtíka.

SVĚT ŽEN A SVĚT MUŽŮ

Po obřadech a hostině vystřízlívi nejen svatební hosté, ale s postupem času i manželé, zvláště nebyl-li jejich vztah založen na vzájemném citu. Božskou patronkou rodiny proto také nebyla Afrodité, nýbrž Diova manželka Héra, která se musela stejně jako většina řeckých žen častokrát přenést nejen přes věčnou manželovu nepřítomnost, ale i nevěru.

Nesouviselo to ani tolik s lidovou moudrostí „co je v domě, není pro mě“, jako spíše se striktním oddělením ženského a mužského světa a výchovou dívek, zaměřenou velmi jednostranně na vedení domácnosti a péči o rodinu. Dokonce i řada náboženských slavností byla záležitostí jen jednoho pohlaví, v zámožnějších domácnostech odpovídalo stavu společnosti i rozdělení domu na část mužskou (*andreion*) a ženskou (*gynaikeion*). Tam byla žena neomezenou paní, řídící chod celé domácnosti a dozírající na hospodaření, ostatní členy rodiny včetně otroků, výchovu dětí. Mimo zdi domova však byla v klasické době řádná žena v podstatě nežádoucí. Neměla přistup na sněm nebo do shromáždění, nesměla přihlížet divadelním představením ani sportovním hrám (pokud se nejednalo o kněžku), natož se jich účastnit. Veřejný život a politické záležitosti byly vyhrazeny pouze mužům.

Do jisté míry výjimkou byla Sparta, kde byly dívky vedeny k tělesné zdatnosti stejně jako chlapci (aby mohly rodit zdatné vojáky), a kde ženy požívaly i na veřejnosti volnosti v ostatních řeckých obcích nevídané. Krom společné výchovy se tam však mužský a ženský svět protínal a prolínal ještě méně – muži trávili většinu času ve vojenských oddílech nejen během válečných výprav, ale i v době zřídkavého míru, a chlapci opouštěli rodinu už v sedmi letech.

Ačkoli si obratné řecké manželky jistě dokázaly najít cestičku a řadu dalších méně oficiálních příležitostí, jak si svůj úděl zpříjemnit a zpestřit, a nikdo jim nebránil v typicky ženských kratochvilích, ve shromažďování a sousedském klábosení, zůstával svět ženy nutně mnohem stísněnější než mužský a její obzor omezenější. Valné rozptýlení ani rovnocenné partnerství tedy takto vychovaná řecká žena svému choti poskytnout nemohla a ani se to od ní neočekávalo.

Autoři divadelních her sice uvedli na scénu řadu silných ženských hrdinek, jejich jednání a snaha kráčet vlastní cestou však mívají tragické vyústění. Většina soudobých pramenů mluví o ženách zřídka lichotivě a mnohdy sklouzává ke karikatuře:

*Bůh rozlišil již předem povahu všech žen.
Ze svině štětinaté stvořil prvou on!
Té po domě vše leží špinou zbroceno
a v nepořádku, vše se válí po zemi,
než ona nemyta a v šatech nepraných
a v nečistotě sedí, na tuk zakládá.*

...

*A třetí z feny, svárlivou jak její mát'.
Ta vše chce uslyšet a vše se dozvědět
i rozhlíží se, poskakuje sem a tam
a štěká, i když nezří z lidí nikoho.
Jí zbavit nemůže se muž ni hrozbami,
ni tím, že v hněvu kamenem jí vyrazí
chrup, ani kdyby hovořil k ní laskavě,
ni kdyby přistihl ji sedět s cizími,*

než ona vytrvale štěká naprázdno.

...

Z kolčavky sedmá, bědný, přenešťastný rod!

*Ta nemá krásného či úměrného nic,
nic co by těšilo či přízeň vzbudilo.
V milostném lůžku ona leží přituhlá
a muž, jenž dobývá se, cítí nevolnost.
Zla hojná činí krádežemi sousedům
i nespálenou obět' často spolýká.*

...

Zrodila osmou klisna hřivnatá.

*Od těžkých prací otrockých se odvrací:
ni mlýnku by se nedotkla a nezvedla
by síto, ani nevynesla z domu hnůj,
ni saze nevymetla by a u krbu
by nebyla. Muž přítelem jí z nutnosti.
Po celý den si špinu z těla omývá
i dvakrát, potřikrát, i mastmi maže se.
Vždy vyčesanou hřivu nosí vysoko
a květy jí má obsypánu docela.
taková žena, to je pohled překrásný
pro druhé ovšem, zlem je tomu, kdo jí má
– moc ovšem nemá-li či žezlo netřímá,
jen takovými věcmi těší mysl svou!*

Vzácným ideálem řádné manželky je včela:

... šťasten, tu kdo má!

*Vždyť na ni na jedinou hana nesedá,
s ní rozkvétá a vzrůstá majetek i dům.
Ta milována stárne s chotěm mileným,
když zrodila mu krásné, sladké potomstvo.
Ta nese ráda v společnosti žen,
kde řeči o lásce jsou látkou zábavy.
Tak povznese se mezi všemi ženami
a půvab božské krásy celou oblije.
Tot' ženy nejlepší a nejrozzumnější,
jež milostivě mužům Zeus udělí.*

*Sémónidés ze Samu, pol. 7. stol. př. n. l.
(přel. F. Stiebitz, in: Nejstarší řecká lyrika)*

Svatba na daném stavu věcí mnoho neměnila, samozřejmě s výjimkou sdílení manželského lože. Zplodění legitimního mužského potomka a dědice, který se o rodiče ve stáří postará a převezme otcovskou živnost, byl také hlavním a nejednou zřejmě i jediným důvodem, proč řečtí muži do manželského svazku vstupovali.

Neplodnost manželky byla na druhé straně jediným společensky pádným důvodem k rozvodu. V ostatních případech (ačkoli návrh mohla vznést i žena, např. pro špatné zacházení), se jednalo o řešení krajní a nežádoucí, zejména z ekonomických důvodů, a to jak ze strany manžela (který by musel vracet věno), tak ze strany manželčiny původní rodiny (která by rozvedenou dceru musela znovu živit).

Řecký občan ovšem doma mnoho času netrávil, ať už odcházel na agoru za záležitostmi veřejnými, za prací, do války nebo za zábavou. Příležitostí

k partnerským rozmíškám tedy bylo poskrovnu a na případnou nevěru pohlížela antická společnost velmi chápavě a shovívavě.

V případě manželských neshod nebo nudy mohli staří Řekové tradičně využít služeb ženy „neřádné“, prostitutky (řec. *porné*, odtud „pornografie“), ti majetnější a intelektuálně náročnější si pak mohli koupit přízeň vzdělanější hetéry – „společnice“, která nabízela muži mnohem víc, než pouhé sexuální povyražení, a dokázala potěšit i ostatní smysly: ovládala nejen tanec a hru na hudební nástroje, ale také umění společenské konverzace, vyznala se v literatuře a umění.

Na prostituci se nepohlíželo jako na projev mravního úpadku a zkaženosti, nýbrž jako na běžnou (ne-li přímo společensky prospěšnou) živnost, která byla všeobecně tolerována, a nevěstky nestíhalo žádné veřejné opovržení. Krásné a duchaplné hetéry poskytovaly dokonce inspiraci básníkům a malířům i filozofům a státníkům (pověstná Frýné, která stála modelem Práxitelově Afrodítě, Epikúrova milenka Leontion, Menandrova Glykera), v Korintu si tyto Afrodítiny kněžky lásky získaly dokonce všeobecnou vážnost a vděk, když svou modlitbou odvrátily vpád Peršanů.

Zdrojem fyzického potěšení však nebyly u Řeků jen ženy, ale velmi často i půvabní mladí chlapi. Antická homosexualita pramenila částečně ze striktního oddělení ženského a mužského světa a představovala pochopitelný důsledek vojenského způsobu života. Z těchto důvodů byla ve většině řeckých obcí nejen tolerována, ale přímo žádoucí: pouto lásky mezi vojáky zajišťovalo větší horlivost a nasazení v boji, v době míru měl být starší milovník chlapi vzorem, učitelem a ochráncem v jedné osobě.

*Milovat chlapce je radost, vždyt' ke Ganymédovi kdysi
láskou i Kronovec planul, odvěkých bohů to král,
uchvátil ho, pak na Olymp vznesl a učinil bohem,
který se líbezným květem skvěje svých chlapeckých let.
Proto se nic nediv tomu, že já též
ke chlapi krásnému planu, láska že přemohla mě!*

*Theognis z Megar, 6.15. stol. př. n. l.
(přel. F. Stiebitz, in: Nejstarší řecká lyrika)*

23. Dáma při toaletě

červenofigurová hydrie, NM 1906

v. 11,4 cm

Sedící slavnostně oblečená žena s alabastrem v ruce.

Po r. 430 př. Kr., Athény

24. Stojící žena

terakotová soška, NM 1913

v. 18,2 cm, z formy

Žena oblečená do chitónu a himatia. Zbytky polychromie (modrá, růžová, bílá, hnědá).

konec 4. stol. př. Kr., Tanagra, Boiótie

25. Tři přadleny

červenofigurový lékythos, NM 1679

v. 12,4 cm

Tři ženy v chitónech a himatiích sedící s přeslicemi v rukách na vysokých stoličkách. Na plecích pádící pes pronásledující zajíce.

ca 490/80 př.Kr., Athény, Skupina pes a zajíc

KULT, SVÁTKY A ZÁBAVA

Divadlo, sportovní hry nebo symposion, stejně jako kterákoli jiná na první pohled ryze profánní činnost, nebylo pro Řeky pouhou zábavou nebo společenskou událostí, ale mělo i hluboký náboženský rozměr a rituální původ. Kult a posvátno nebyly vymezeny hranicemi posvátného okrsku ani vázány pouze na oltáře, nýbrž tvořily organickou součást všech sfér veřejného i soukromého života. Bohové, daimoni a další nadpřirozené síly ovlivňovali počínání každého jedince od jeho prvního nadechnutí až k podsvětní řece Styx a vyplácelo se být s nimi zadobře, zvláště proto, že řečtí bohové byli přinejmenším od Homérových dob obdařeni všemi lidskými slabostmi včetně žárlivosti a ješitnosti a na člověka kladli v rámci běžného kultu nároky spíše materiální, než morálního charakteru.

Vedle tradiční olympské Dvanáctky (Zeus, Héra, Poseidón, Démétér, Hestia, Arés, Pallas Athéna, Afrodité, Héfaistos, Apollón, Artemis, Hermés) uctívali Řekové celou řadu dalších bohů, nižších božstev, héróů a předků jednotlivých rodů a fýl, mimořádné oblíbené a úctě se těšil např. Dionýsos a Asklépios.

Malý oltářík a hliněné či bronzové sošky bohů byly součástí každé domácnosti, veřejné oběti se konaly v chrámovém okrsku a byly spojeny se slavnostním procesím. Posvátnými místy však oplývala i volná příroda – zejména háje, prameny, řeky, stromy či jeskyně byly domovem přírodních božstev (nymfy, Pán, Satyrové). Vedle zápalných obětí, úliteb, prvotin ze sklizně, podílu z válečné kořisti, modliteb, slavnostních procesí se zpěvy a tanci, zasvěcování chrámů, soch či jiných věnných darů měli bohové zálibu také ve sportovních i múzických agónech, které byly nedílnou součástí náboženských oslav.

Řecký pracovní týden neznal dny odpočinku, početné svátky však jejich absenci bohatě vynahrazovaly. Jednalo se hlavně o rituální slavnosti zemědělského původu (Thesmoforie, Halóa, Lénaje, Oschoforie, Anthestérie, Dionýsie) spojené s vegetačním cyklem a božstvy zajišťujícími plodnost a bohatou úrodu. Jejich průběh byl značně nevázaný až obscénní, spojený s veselými průvody, bujarými nočními reji za svitu pochodní, nadměrným pitím vína a sexem. Tyto slavnosti však nepředstavovaly pouhé vytržení ze všednosti a únik od běžných starostí, ani nebyly pouhou nápodobou vegetačního či reprodukčního cyklu. Zprostředkovaly spojení s božstvem, vykročení z hranic lidského údělu a smrtelnosti, obnovu a pokračování života.

Odhalení tajemství lidské existence v rozměru o něco duchovnějším nabízela **mystéria**, tajné náboženské obřady spojené v klasické době především s Dionýsem, Démétrou a její dcerou Kóré (Persefonou), kteří byli lidem mnohem bližší než ostatní bohové na vzdálených vrcholcích Olympu. Nebylo tomu tak jenom kvůli jejich spojení s úrodou, vínem a sexualitou. Dionýsos sdílel podle jedné z verzí mýtu po určitou dobu krutý lidský úděl spojený s pronásledováním a dokonce smrtí, také v příběhu nešťastné matky Démétér, hledající ztracenou dceru unesenou Hádem do Podsvětí, jistě nebylo těžké najít paralelu s vlastním osudem a strastmi, které běh života přinášel. Bohové, kteří prošli tak těžkými zkouškami a dokázali překonat smrt, teď mohli ukázat cestu k blaženosti a znovuzrození i obyčejnému člověku, podobně i Orfeus, který svým zpěvem dokázal obměkčit nelítostného vládce Podsvětí a který byl podle legendy zakladatelem orfických mystérií.

K nejslavnějším a nejvyhledávanějším patřila mystéria eleusínská spojená s Démétrou a Kóré, za helénismu se rozšířila také mystéria maloasijská (Velká Matka bohů Kybélé), perská (Mithra) a egyptská (Ísis).

Na rozdíl od státních svátků a slavností byla mystéria přístupná všem lidem bez rozdílu, tedy i ženám, cizincům a otrokům. Jedinou podmínkou bylo rozumět řecky a zachovávat přísnou mlčenlivost o průběhu obřadu i vyjevených tajemstvích. O jejich obsahu proto mnoho nevíme. Zasvěcenci (*mystové*) podstupovali očišťování, půsty, rituální bičování a další zkoušky vytrvalosti a odhodlání, tajné učení jim bylo sdělováno nejen ústně, ale i odhalováním magických symbolů či prostřednictvím pantomimických scén.

Extatickému spojení s božstvem napomáhaly také zvláštní pokrmy nebo drogy, tance a rytmická hudba.

30. Démétér

fragment terakotové sošky, NM 7700

v. 16,5 cm, z formy

Hlava bohyně s vysokým polem a náhrdelníkem.

konec 6./zač. 5. stol. př. Kr., Jižní Itálie

31. Zeus

terakotová soška, NM 1753

Stojící božstvo (Zeus?) v himatiu s obnaženým pravým ramenem a paterou (obětní miskou) v ruce.

Konec 5. stol. př. Kr., Rhodos

32. Trůnící božstva

terakotový votivní reliéf, UKA 58.378

v. ?? cm

Trůnící božský pár, muž drží v ruce pateru, žena chová na klíně dítě.

2./1. stol. př. Kr., Malá Asie, Kýmé?

33. Odpočívající Héraklés

terakotová soška, NM 1919

v. 11,5 cm, z formy

Héraklés v podobě staršího vousatého muže, držící v levici kyj a v pravici číši.

Pozdní hellénismus, Jižní Itálie

34. Tančící ženy

červenofigurový lékythos, NM 778

v. 19,7 cm

Tři tančící ženy (mainady?) v chitónech a pláštích, s čelenkami na hlavách. Na pozadí větve s květy.

490/470 př. Kr., Athény, Haimónův malíř

35. Žena s pochodněmi

červenofigurový lékythos, UKA 22.62

v. 7,8 cm

Běžící žena v chitónu a himatiu, držící v obou rukou pochodně.

470–450 př. Kr., Attika

Noční běh s pochodněmi byl součástí řady svátků a slavnostních procesí, a bezpochyby i mystérií, kde hrála symbolika světla klíčovou úlohu.

36. Anthestéria

červenofigurový chús, UKA 80.9

v. 12,3 cm

Mladík v himatiu a s věncem na hlavě nesoucí číši (*fiálu*) a konvičku (*chús*), před ním druhý mladík v bohatě zdobeném plášti obracející se zpátky k druhoovi a pozvedající do výšky džbán - patrně výjev ze soutěže v pití vína, které se během Anthestérií konaly. Uprostřed scény íonský sloup, za ním letící bohyně vítězství Níké, nesoucí v levici tři fiály na sobě, ohlížející se a ukazující levičkou k hlavici sloupu, na kterém spočívá trojnožka jako odměna pro vítěze. Vpravo od ní kráčí dvě postavy, z nichž jedna drží džbán, podle dlouhých vlasů a vousů snad satyr nebo Dionýsos, mezi nimi předmět vejčitého tvaru (vykuřovadlo?).

ca 400 př. Kr., Athény

Vedle národních svátků měla každá řecká obec také celou řadu vlastních slavností vycházejících z místní tradice a historie. Vedle významných historicko politických výročí (v Athénách např. sjednocení Attiky, vyhnání tyranů či porážka Peršanů) k nim patřily např. „narozeniny“ jednotlivých bohů, národních hrdinů nebo předků jednotlivých démů apod. Mnohé z těchto slavností však záhy přerostly regionální rámec a staly se opět událostí společnou všem Řekům (panhelénské).

Jednalo se především o **sportovní hry**: Olympijské (k uctění olympského Dia), Nemejské (zasvěcené rovněž Diovi), Isthmické (věnované Poseidónovi) a Pýthijské (na počest Delfského Apollóna Pýthia).

Sportovní agóny se vyvinuly z rituálních pohřebních her na počest zemřelého. Takto jsou prezentovány ještě v Íliadě a tento původ se odráží také v legendách o jejich založení: Pelopova smrt v Olympii, vražda Melikerta, synovce korinthského krále Sisyfa v Isthmii, smrt královského synka zahubeného hadem v Nemeji, i usmrcení draka Pýthóna Apollónem v Delfách. Hry se konaly ve čtyřletém (Olympijské a Pýthijské) nebo dvouletém intervalu (Nemejské a Isthmické) a aktivní účast byla věcí prestiže nejen zápasníkovy rodiny, ale celé obce. Vedle práva postavit si v posvátném okrsku sochu získával vítěz věnec z místního posvátného stromu nebo rostliny (v Olympii z ratolestí plané olivy, vavřínový věnec v Delfách, piniový v Isthmii, z naté divokého celeru či břečťanu v Nemeji). Celořeckou událostí byly rovněž hry Panathénské, konané k počtě patronky Athén, z nichž si vítěz odnášel věnec z olivových ratolestí a amforu olivového oleje.

Účast na hrách, jako na všech ostatních náboženských úkonech a obřadech, byla podmíněna rituální očistou. K soutěžním disciplínám patřilo obvykle pentathlon, pankration, jezdecké a vozatajské závody, veslování (Isthmos), zpěv, hudební produkce a drama.

Návštěva **divadla** nebyla v antice pouhou společenskou událostí ani kulturní záležitostí intelektuálních vrstev, nýbrž opět důležitou událostí kultovní. Podle Aristotela se divadelní hry vyvinuly v 6. století př. n. l. ze sborových zpěvů na počest Dionýsa vyčleněním sólisty a postupným přidáváním dalších herců. Na souvislost s tímto božstvem ukazuje i název pro komedii (*komos* – vínem rozjařený průvod), přítomnost jeho průvodců Satyrů v satyrském dramatu (poslední část tetralogie, kterou autor her předkládal) a snad i samo označení pro tragédii („kozlí zpěvy“) bylo odkazem na polozvířecí podobu těchto veselých Dionýsových ctitelů. Divadelní představení byla v klasické době nicméně součástí většiny svátků a šlo při nich (jak jinak) nejen o počtu božstvu a umělecký zážitek, ale také o to, který z autorů, protagonistů a producentů bude tím nejlepším. Soutěže se obvykle účastnili tři autoři a každý z nich se účastnil volným cyklem tří tragédií a jednoho satyrského dramatu.

Autoři tragédií čerpali náměty většinou z mytologie, řešili v nich však otázky věčně živé, týkající se vztahu člověka k bohům a vyššímu řádu či smyslu a předurčenosti lidské existence, mnohdy ale zároveň reagovali více či méně skrytě na aktuální společenskou situaci. Komédie čerpala z každodenního života mnohem bezprostředněji (ačkoli témata byla zvláště v 5. století přenášena do nereálného prostředí) a kritika a narážky na současné poměry z ní zaznívaly mnohem otevřeněji, drsněji a také účinněji. Divadlo se tak stalo mocnou politickou zbraní značného účinku i dosahu.

Rituální kořeny měla i nejoblíbenější soukromá společenská zábava – *symposion*, slavný název i kulisa jednoho z Platónových dialogů, převážně pánská sešlost zaměřená na pití vína za doprovodu hudby, zpěvu a tance či kejklířských nebo pantomimických výstupů, spojená ale i s ušlechtilejší zábavou v podobě vyprávění příběhů a filozofických rozprav, pojímaných u Řeků tolik oblíbenou formou soutěže. Na začátku symposia se volil *symposiarchos* (předseda pitky), který určoval pravidla večera (poměr, v jakém se bude ředit víno, adresáty přípitků, druh zábavy i odměnu pro vítěze). K oblíbeným bodům programu patřily také vrhcáby nebo *kottabos*, při kterém se soutěžící snažili zasáhnout zbylými kapkami

vína ze své číše vzdálený cíl. Řádné ženy se podobným akcím vyhýbaly, přítomnost opačného pohlaví ovšem byla žádoucím zpestřením.

Rituální hostiny, z nichž se symposion vyvinulo, byly původně nedílnou součástí tradičního obětního aktu, kdy se poražené zvíře rozdělilo mezi bohy (jimž připadly kosti a tuk spalované na oltáři) a mezi lidi (na které Prométheovou zásluhou vycházela jeho libovější a chutnější část). Na hostině tedy participovalo i samotné božstvo, posvěcovalo ji svou přítomností a činilo z navenek světského a konzumního úkonu vysoce duchovní záležitost. Společné stolování a sdílení potravy bylo navíc (nejen v antickém Řecku) zcela zásadním výrazem sounáležitosti a dobrých vzájemných vztahů (stejně jako znamenalo odepření vody a pokrmu např. vyslancům perského krále smrtelnou urážku a formální vypovězení války).

Ačkoli postupem času převládla u symposia složka zábavy nad původním smyslem, zůstávalo přizvání k hostině projevem hlubokého přátelství a úcty.

26. Objímající se dvojice

červenofigurový lékythos, NM 5927

v. 20,4 cm

Tři objímající se dvojice, vousatí muži v pláštích vlevo, napravo ženy v pláštích a chitónech, s vlasy do uzlu a s čelenkami.

ca 480 př.Kr.

27. Tančící páry

černofigurová číše, UKA 80.14

v. 8,3 cm

Komos - dva nazí mladíci tančí se dvěma dívkami v chitónech.

580-570 př. Kr., Skupina číší s komasty

28. Číšnice

fragment červenofigurového stamnu, UKA 80.16

v. 13,7 cm

Žena v chitónu a himatiu obrácená vpravo, nalévající z konvičky (*oinochoé*) do číše (nedochována).

Ca 480 př. Kr.

29. Hrací kostky

UKA 58.282-3, 301

VĚCI POSLEDNÍ

*Jsou sivé naše skráně
a hlava jest již bílá,
totam je krásné mládí
a zestárlý již zuby:
jen krátkou chvíli ještě
nám kyne sladké žití.
I vzlykám často v slzách
pln bázně před podsvětím.
Vždyť Hádův kout je hrozný,
i cesta k němu těžká;
a sestoupí-li někdo,
už nikdy nevystoupí.*

*Anakreón z Teu, 2. pol. 6. stol. př. n. l.
(přel. F. Stiebitz, in: Nejstarší řecká lyrika)*

Když neodvratná Sudička přestřihne vlákno života, ujímá se duše zesnulého Hermés Psýchopompos (Průvodce duší), aby ji odvedl do Hádu před tváře podsvětních soudců, zatímco starost o tělo připadá nejbližším příbuzným.

Pohřební ritus se u Řeků těšil stejné důležitosti jako narození dítěte či svatba, dost možná ještě větší: nešlo jen o důstojné rozloučení s drahou osobou a poslední poctu, ale zároveň i jakási „bezpečnostní opatření“ proti zlým silám.

Prvořadým úkonem bylo pohřbení těla inhumací nebo žehem, v krajním případě alespoň symbolické posypání hrstí země. Pohození mrtvého „na pospas ptákům a psům“ totiž neznamenalo pouze zneuctění: duši tak byl znemožněn vstup do Hádu a byla odsouzena k věčnému bloudění. Řecké lidové povídky byly plné strašidel a mstivých duchů, kteří obtěžují živé a domáhají se svých práv, a naléhavost, s níž téma řádného pohřbu stále rezonuje i v řecké literatuře (Homérovi hrdinové, Antigona) svědčí o důležitosti tohoto obřadu.

Po omytí a úpravě nebožtíka, které prováděly ženy, následovalo vystavení těla na márách spojené s oplakáváním (*prothesis*). Jako většina jižních národů byli Řekové v projevech emocí velmi otevření a vášniví. Součástí rituálu bylo nejen vychvalování mrtvého a hlasitý nářek, ale i fyzické projevy zármutku (trhání vlasů a šatů, drásání si tváře a hrudi).

Po té se pohřební průvod ubíral z domu zesnulého na pohřebiště, kde bylo tělo pochováno v rakvi přímo do hrobky nebo spáleno na hranici, popel pak byl shromážděn do urny a rovněž uložen do země. K obvyklé výbavě zesnulého patřila keramika, šperky a další věci osobní potřeby.

Bohatým zdrojem našich vědomostí o pohřebních obřadech je především malovaná keramika s funerální tematikou, která se objevuje ve výtvarném umění již od geometrického období a vrcholí v době klasické. Na rozdíl od vzrušených pohřebních rituálů bývají okamžiky rozloučení s nebožtíkem ve výtvarném umění pojímány velmi uměřeně a decentně, a namísto rozjitřených emocí vyzařují tváře zúčastněných ušlechtilý klid a smířenost s osudem. Mrtvý bývá zobrazen v sedě na stoličce nebo u paty náhrobku, ženy často při toaletě, se služkou držící skříňku s líčidly za zády, muži jako vojáci nebo jako atleti v heroické nahotě. Pozůstalí stojí nad zesnulým v melancholickém zadumání a loučí se vztažením ruky, případně přinášejí milodary nebo konvičku s olejem či vínem k úlitbě.

Výhradně k funerálním účelům sloužily v klasické době lékythy s bílým pozadím, u nichž je výzdoba provedena zpočátku klasickou černofigurovou technikou (č. 41.) později méně odolnou obrysovou kresbou s detaily doplňkovou barvou (č. 40.) Součástí scén loučení s nebožtíkem bývá i hrob se vztyčenou ověncenou stélou a milodary položenými na stupních. Z božstev se objevují postavy spjaté s Podsvětím (Hermés, převozník Charón, bůh spánku Hypnos a jeho bratr Thanatos – personifikovaná Smrt).

Podobné scény loučení nacházíme i na klasických athénských náhrobních reliéfech, v archaickém období označovala hrob a střežila klid mrtvého i živých obvykle kamenná Siréna nebo Sfinga. Touha zbudovat co nejnákladnější a nejokázalejší pomník mrtvému (a zároveň i svému bohatství a vlastní štědrosti) mnohdy zacházela do takových extrémů, že bylo třeba omezit ji zákonem.

Pohřebními obřady, vztyčením stély a hostinou však komunikace se zesnulým a oním světem nekončila, stejně jako odchodem do Podsvětí nekončila nebožtíkova touha po požitcích ryze pozemských. Největší pochoutku pro něho představovaly úlitby oleje, mléka, medu a především krve obětního zvířete, jehož maso bylo zkonsumováno pozůstalými přímo na hrobě – opět na principu rituální hostiny, která zprostředkuje magické spojení mezi dvěma světy. Nebeským bohům se však obětovala zvířata se světlou srstí, zatímco podzemním božstvům a duším zesnulých zvířata černá.

Takovéto obřady se konaly již třetího, devátého a třicátého dne po pohřbu, ve výročních dnech a o některých svátcích. Duším zesnulých byl zasvěcen především třetí den *Anthestérii*, zvaný *Chytroi* podle hrnců se speciální kaší z luštěnin a obilí, která se předkládala mrtvým na usmířenou.

Topografie Hádu a jeho fauna i flóra byly velmi propracované. Známe je jak z výtvarného umění a literárních pramenů, tak z bohatého epigrafického materiálu. Podsvětí obtékaly řeka slzí Kókýtos, vzdechů Acherón, ohnivý Pýriflegethón a řeka zapomení Styx, přes níž duše transportoval převozník Charón za obolos, který se mrtvému vkládal na poslední cestu do úst, bránu střežil trojhlavý pes Kerberos.

Největší říši na světě i pod ním vládnu Hádés a Persefoné (Koré), představa tří podsvětních soudců, kteří váží dobré a zlé skutky zesnulého, pochází z Egypta. Podle ní jsou duše provinilců trestány v Tartaru a duše spravedlivých odcházejí na Ostrovy blažených, do Elýsia. Po jeho Asfodelové louce se však plouží pouze vybledlé stíny jejich někdejší podoby, které už nejsou nadány city, vjemy ani vzpomínkami. Tradiční řecká představa o Podsvětí zůstává silně pesimistická a líčí je jako místo bez slunečního svitu: neradostné, pusté a především bezvýchodné a beznadějně. Přesto – nebo právě proto – je útěchou i radou řeckých básníků nepodléhat smutku ještě za života a naopak vychutnávat každický jeho vzácný okamžik plnými doušky:

*Smrt je určena všem a jediný na světě z lidí
neví, bude-li žít ještě i zítřejší den.
Človče, jestliže tedy jen tohle víš přesně, buď vesel,
v pravici Bakchovu čiš, myšlenek na smrt se zbav,
těš se i radostmi lásky, když krátce jen žiješ, a všechny
ostatní trampoty své osudu na starost dej!*

Anthologia Palatina XI 62

37. Plačky

fragment červenofigurového lútroforu, UKA 60.30

d. 6,5 cm

Dvě ženy s rozpuštěnými vlasy bědují nad zesnulým (nedochován).

480-470 př. Kr.

38. Fragment klazomenského sarkofágu, UKA 60.43

původní rozměry 1,95 x 0,70 x 0,58 m

Fragment horní římsy s malovaným pasoucím se býkem (zadní část) a útočícím lvem.

500-470 př. Kr., Malá Asie

39. Bílý náhrobní lékythos, NM 1860

v. 21,5 cm

Bílý lékythos s florálními motivy.

2. čtvrtina 5. stol. př. Kr., Attika

40. Loučení se zesnulou

Bílý náhrobní lékythos, UKA 80.15

v. 50,4 cm

Zesnulá sedí u svého náhrobku a vzhlíží ke svému manželovi, který se s ní loučí pozdviženou pravicí. Za nebožkou stojí služka v peplu s mísou obětních darů v ruce.

420-410 př. Kr., Athény

KRÁTKÝ JE ŽIVOT, VŠAK POD ZEMÍ ŽIJEM MY LIDÉ VĚK DLOUHÝ,

ÚDĚLEM VŠECH JE LOS OSUDU SNÁŠET, AŽ JAKKOLIV PADNE.

Náhrobní nápis z Ostie, PŘŽ 65/156

41. Hostina mrtvého

černofigurový lékythos, NM 4484

v. 21,5 cm

Muž s věncem na hlavě a ratolestí v ruce ležící na lehátku, před ním prostřený stůl, nad ním zavěšená stužka. Před hodovníkem hráč na diaulos (dvojitou flétnu) v dlouhé říze, za flétnistou muž v himatiu opřený o hůl.

po r. 470 př. Kr., Athény, Malíř Megery

42. Reliéf s heroizovaným mrtvým

UKA I 292

15x14 cm, pentelský mramor,

Vousatý muž s pláštěm kolem beder, ležící na lehátku s polem na hlavě a rhytonem v pravici, před ním prostřený stůl, uprostřed sedící žena obrácené směrem k muži v chitónu a himatiu, s diadémem na hlavě a skříňkou v ruce. Vpravo frontálně stojící nahý sluha s fiálou v levé ruce.

2. třetina 4. stol. př. Kr.

43. „Lacrimarium“/balsamarium

UKA 60/122

v. 10,3 cm

Miniaturní nádobka na vonné masti, olej, víno či sypkou obětinu, kladená do hrobu jako dar nebožtíkovi. Podle staršího názvu měla lacrimaria obsahovat prolité slzy truchlících pozůstalých. Tvar pochází patrně z Egypta nebo Sýrie.

2./1. stol. př. Kr., Malá Asie, Kýmé